

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 30, BR. 4, 97–128, ZAGREB, TRAVANJ 1983.

STRANE REČI – SMETNJA SPORAZUMEVANJU

Andrija Stančić

Godine 1850. austrijski car Franjo Josip je odlučio da jednom zauvek raskrsti sa većito buntovnom mađarskom nacijom. Bandoglavi militarista i birokrata je pokazao veliki stepen oštroumnosti kada je odabrao način: rešio je da Madare uništi time što će im zatrti jezik. Znao je – bolje od mnogih naših savremenika – da jezik ima sudbonosni značaj za opstanak nacije.

Car je preduzeo razne administrativne mere da bi sproveo svoju nameru i u tome – nije uspeo. Ovo bi mogla da bude druga pouka iz ovog istorijskog slučaja. Desilo se naime to da je otpor protiv uništenja jezika ujedinio- razjedinjenu naciju mađarsku, okupio sve slojeve društva, čak i na krv i nož zavađene političke grupacije...

Eto, tako je bilo sa jezikom ugroženim *izvana*.

Rastakanje jezika *iznutra* je nešto drugo. Pouke ipak ostaju. Prva je, važnost jezika za opstanak nacije, nesporna, a druga, organizovan otpor, hipotetična.

Kako sada stvari stoje, na jezik su se okomili stihija, koja nikada ne radi za čoveka, a pored toga i neki svesni faktori. Njihov stav potiče uglavnom iz dva izvora: iz malo-gradanskih (kosmopolitskih) zabluda o ulozi i budućnosti nacija uopšte, čemu kumuje i tehnokratsko poimanje jezika kao pukog sredstva komuniciranja; drugi izvor je izvesna zabrinutost za političko jedinstvo zajednice narodâ u Jugoslaviji, koji govore i stvaraju na srpsko-hrvatskom odnosno hrvatsko-srpskom jeziku, zabrinutost koja nije zasnovana na naučnim saznanjima ili predviđanjima.

Iz onoga što smo rekli da je jezik *conditio sine qua non* opstanka nacije, iz čega sledi ne samo to da je normalno da nacija u nedrima nosi jezik i neguje ga, nego i to da je ona jedina u mogućnosti i *jedina pozvana* da vodi brigu o jeziku. Niko drugi. Zato se kod nas postavlja krupno pitanje: može li jedan te isti jezik (sa svojim varijantama) da bude brižno negovano čedo *nekoliko* nacija? Verujemo da može, pri čemu će ipak svaka smatrati to čedo svojim. Ljubav više njih prema istom objektu ne mora da bude jabuka razdora

među njima, ona čak može da bude jaka spona. Zanemaren, zaparložen, upropašćen-ponižen jezik, od koga je (makar i jedna) nacija digla ruke, ne može, razume se, da bude takva spona. Briga za jezik, za svoj nacionalni jezik je prema tome i nacionalna i međusobna obaveza narodâ koji se njime, njegovim varijantama služe.

Borba za jezičku kulturu kod nas je isto tako zahtev nacionalni kao što je i zahtev jugoslovenskog socijalističkog patriotizma.

Borba za čistotu nacionalnog jezika – bez obzira na preterivanja koja neizbežno prate takve akcije – deo je opšteg kulturno-ideološkog otpora narodâ protiv tuđe vladavine ili pretnje takvom vladavinom, protiv kulturne, političke, ekonomske i ideološke kolonizacije, a za očuvanje svog nacionalnog bića. To je borba za čuvanje ili izvojevanje nacionalne slobode i nezavisnosti, što je sinonim za obezbeđenje opšteg društvenog napretka.

Ljudi koji ovoga nisu svesni, koriste se izrazom purizma (preterivanja u čuvanju jezika) kao baukom i njime plaše bezazlene duše. Ukazuju na primer da je njemački nacionalizam i na jezičkom polju već unapred nagoveštavao grozote fašizma itd. Prenebregavaju se istorijski okviri i suština jedne, samo naizgled slične pojave – nemačkog nacionalizma, ne onog iz dvadesetog veka koji se izrodio u košmar nacizma, već onog koji je na jezičkom polju takođe izražavao stremljenje za jedinstvom (slično kao i u Italiji), za demokratskim ciljevima: ujedinjenju nemačke nacije na ruševinama feudalne rascepanosti, ujedinjenju i unapređenju nemačkog jezika i duhovnih aktivnosti na tom jeziku, a na uštrb nenarodne latinštine.

Ovaj pokret za čistotu nemačkog jezika nikoga nije ugrožavao. Najmanje susedne narode: Mađare, Čehe, Slovake, Slovence itd. Čak ih je pobudio da se i sami postaraju za svoj jezik. Njih su ugrožavale, u jednom kasnijem periodu, osvajačke težnje nemačkog imperijalizma. Ako je ovo usledilo dosta brzo, to je samo zbog toga što istorijski pozvani *nosilac* nacionalno-demokratskog pokreta, *građanska klasa* nije ni u ovom slučaju dugo izdržala na pozicijama progresa; samo dotle dok nije izvojevala pobedu nad feudalnom klasom odnosno nije sklopila kompromis sa njom, na račun radnih slojeva društva.

Ovde pod našim podnebljem, sudbina nacionalnog jezika bila je određena drugačijim tokom stvari. Da govorimo o Srbiji. Građanska klasa bila je i ovde nosilac jezičnog preporoda. Ako taj proces nije i u potpunosti dovršen, ako se nije dovoljno učvrstila nacionalna jezička svest, ako je ona kasnije ustuknula pred tuđicama, naročito romanskog korena, razlog može da bude sledeći. Kada je građanska klasa stigla da u svom razvitku dostigne onaj stepen koji obezbeđuje viši nivo jezičke svesti, dotle je u Evropi nastupilo doba imperijalizma i proleterske revolucije. Tada buržoazija okreće leđa narodu, ispušta iz svojih ruku nacionalnu misiju, licem poniznim se okreće jednoj od metropola, ili čak i nekolikima, ali u našem slučaju ipak najviše Francuskoj. Jer od tih spoljnih faktora očekuje podršku ako se jače zamrse računi sa radnim masama sopstvenog naroda. Manje se traži zajednički jezik sa narodom, a više sa „velikima” iz spoljnog sveta. Ovo postaje sve izrazitije ukoliko se zaoštavaju klasne suprotnosti. Građanska klasa prestaje da bude nacionalna, ona postaje satelitska pa u krajnjoj konsekvenciji na jezičkom području petokolonaški otvara brane pred bujicom nepotrebnih stranih reči koje zagađuju cvetne bašte i zelena polja nacionalnog jezika.

U toj manjoj otpornosti prema tuđicama u krilu srpske nacije neosporno je krupnu ulogu odigralo i to što Srbi pod turskom vlašću nisu bili tako široko i kobno izloženi

nametanju tuđeg jezika, pa u njihovom krvotoku nisu ni stvorena ona antitela koja kod Hrvata, a naročito kod Slovenaca odvajkada deluju.

U današnje vreme, ali ne baš od juče, ulogu građanske klase u borbi za nacionalna prava, u „administriranju” nacionalnih stremljenja, pa i u zalaganju za čistotu jezika *preuzela je radnička klasa*, u zajednici sa drugim delovima društva koji se kreću trasama njenog istorijskog hoda.

Kao reakcija na osvajačke ambicije javlja se otpor kod ugroženih naroda. Ideologija toga otpora često je bila nacionalizam čiju demokratsku i revolucionarnu varijantu (Vasa Stajić i drugi kod nas) domaćom rečju nazivamo *rodoljublje*. Rodoljubivi pokret za razvitak, čistotu i jedinstvo jezika kod svih naroda u kojih se javljala takva istorijska nužda imao je i ima za cilj da se i putem čišćenja jezika od tuđih primesa i nepotrebno pozajmljenih stranih reči, doprinese integraciji teritorijalno ili *socijalno razjedinjene* nacije.

Danas se takođe javljaju takvi otpori veoma progresivnog karaktera kod malih pa i srednjih (Francuska) po veličini nacija, protiv pogubnog uticaja američkog imperijalizma, njegove idejne infiltracije koja se ostvaruje i putem mnogobrojnih amerikanizama u jeziku. Razume se, ovo nije jedini sektor borbe za čuvanje čistote jezika, niti jedina opasnost koja jezičku kulturu ugrožava.

U našem domaćem sporu između onih koji su trpeljivi prema stranim rečima pa čak i zagovaraju njihovo uvođenje u nacionalni jezik, i onih koji se tome protive, radi se o tome što oni prvi smatraju da nacionalni jezik može da bude sredstvo međunarodnog sporazumevanja ako je dovoljno natrpan tuđicama. Protivnici to poriču i smatraju da *nacionalni jezik malih naroda nije sredstvo međunarodnog sporazumevanja*. Po njima tu funkciju vrše takozvani svetski jezici, u izvesnoj meri i esperanto, zatim učenje stranih jezika i pre svega prevodilačka delatnost.

Naše je stanovište da je nacionalni jezik isključivo *sredstvo sporazumevanja unutar jednoga naroda* ili jednoga jezičkog područja. Prema tome otpadaju vulgarna razmišljanja o tome da će se narodi ili njihovi pripadnici bolje međusobno sporazumovati ako budu upotrebljavali izraze koji su zajednički za ceo svet. Površnost pristalica tuđica ide tako daleko da osuđuju osobito očišćene jezike jer da su „najmanje razumljivi za strance”. Po našem mišljenju *nijedan jezik nije razumljiv za strance* koji ga ne znaju. Nemač, Švedanin i Srbin se neće moći sporazumovati ako ne znaju jedan zajednički jezik bez obzira da li koriste i u kakvim razmerama međunarodne izraze.

Neki smatraju da međunarodni izrazi ne samo što obogaćuju jezik već mu otvaraju vrata prema svetu. Kakva zabluda! Po našem mišljenju „otvorenost jezika prema svetu” nešto je što *ne postoji*. Postoji i važna je *otvorenost nacije prema drugim nacijama*. Njena spremnost i *spособnost* za razmenu kulturnih dobara. Samo što ovo nije ni u kakvoj uzročnoj vezi sa spremnošću za preuzimanje tuđih izraza.

Borci protiv „jezičkog purizma” često ukazuju na mađarsku naciju kao zastrašujuć primer. Zato što ispoljava izvanrednu – po njima i preteranu i štetnu – brigu za čistotu nacionalnog jezika ulaže velike napore ne samo u čuvanje jezika od izopačavanja, od tuđih izraza i sl., već i za bogaćenje jezika sopstvenim izrazima za nove pojmove i stvari... Vredno je spomenuti da je u mađarskoj izdavačkoj delatnosti do pre nekoliko godina i (sa novim podacima ne raspoložem) objavljeno *više stotina* naslova samo iz književnosti naroda Jugoslavije (obratno, uzgred rečeno, svega nekoliko desetina). Pri tome, zaista

primerna očišćenost mađarskog jezika od tudica nije igrala nikakvu negativnu ulogu. Upravo obrnuto. Briga za nacionalni jezik, kao jedan od važnih područja borbe za kulturno uzdizanje narodnih masa, doprinela je tome da se nacija *osposobi* za tako zapaženo otvaranje prema književnostima susednih naroda.

Stvaranje hibridnog jezika – što, na žalost, ponegde nije samo nepoželjna spontana pojava već proces koji nalazi i svoje zagovornike – ne pogoduje razvoju nacionalne kulture, pa prema tome ne povećava ni apsorptivnu moć te kulture za tude literarne, naučne, kulturne vrednosti.

Medunarodni izrazi i tudice, u praksi ne otvaraju vrata jedne nacije prema drugoj, ali utoliko više zatvaraju puteve kojima misao i nadahnuće saobraća unutar jedne te iste nacije. Bezumlje primanja, čak i preporučivanja upotrebe stranih reči, čemu pogoduje snobizam i nedoučenost, a često i želja da se govori no da se ništa ne kaže, teško ometa protok ideja. Društveni sloj ogrezao u tom maniru vrlo brzo gubi mogućnost – možda još pre toga i želju – da se obraća radnim slojevima stanovništva. Demokratski duhovni saobraćaj, toliko nužan za sveopšti društveni razvitak kojemu socijalizam otvara neviđene perspektive, moguć je samo na jeziku čija se grada štiti od primitivističkog, birokratskog, pseudointelektualističkog, snobovskog razaranja, a u tu rabotu spada i nepotrebno korišćenje stranih ili takozvanih medunarodnih reči, koje, uzgred budi rečeno, često i ne znače isto kod raznih naroda. Za taj demokratski duhovni saobraćaj, a i za obavljanje drugih, tananijih uloga u duhovnom i duševnom životu naroda, podesan je samo jezik koji se stalno obnavlja svežim sokovima narodnog govora i u kome se narodni govor sve više obogaćuje jezičkim tekovinama sveukupnog duhovnog stvaralaštva.

Sažetak

Andrija Stančić, Novi Sad

UDK 801.316.3. stručni članak, primljen za tisak 19. veljače 1983.

Disturbance in the communication due to foreign words

The author discusses on an old linguistics problem – the usage of foreign words and makes several statements: the purism exists in every language; languages of small nations are not means of world-wide communication, so called cosmopolitan languages play this role; there is not any language comprehensible to foreigners who do not know it and that is not unimportant for purism; being open to other nations is a different thing from borrowing their words.